

מבקרנו, הנאלצים לפעול, לא אחת, על פי קורקס קבוצתי מיוחד, הנובע התחשבות ברמות שאונן של האינטרסים הזרים; האישי, הכיתתי הישר והעקיף. כל זאת, כמובן, על חשבון החרות הפנימית והאוטנטיות של ההתייחסות הכי קורתית.

דומה כי בקרב אנשי המיקצוע, אלה הלוקים הישקל בנכות ריגשית, חלפה ההתרגשות למיקרא שירה, וכי את טוהרהאובייקטיביות מחליפים והולכים שיקולים זרים. רק לעיתים רחוקות, רחוקות מאוד, תיתקל ברצוניה אמיתית של יחידים-גולה בעלי שאררור השומרים על המצפון האינטלקטואלי, והמאמינים בהתפעמות הנפש אותה ניתן להפיק מהאנרגיה המבריקה המשובצת בתוך השיר; אלה ממלא מוותיים על העלבולות כחברים במועדוני ההטבות הסיפרותיות למיניהן, ובוחרים בהליכה במידר, הרצוניה כיום נתפסת כסוג של תעמולה מתוחכמת באיטלה סיפרותית, אשר מטרתה לקדם אינטרסים סמויים, עסקיים זרזים ומאניפולאטוריים תרבותיים ניצבים מאחורי הקלעים ומשוכים בחושים ללא הרף. זרועות התמנון של מילפצת זו — הביקורת הסיפרותית — נעשו בה ארוכות וכה משוכללות, עד שאין לתמוה כאשר נחשף, למשל, קשר מפותל וארוך-טווח בין רשימה חיובית, הנכתבת על ספר גרוע, לבין משרה המתפנית במוסד סיפרותי כלשהו. קשרים משוגים אלה, ועוד רבים אחרים, ניתן גלות, אומנם, רק באמצעות מכשירי אינפרא-אדום, אך את התוצאות לטווח ארוך, ברמות התנוונתה ושיקיעתה של אמנות הביקורת, ניתן לראות גם בלא כהים מתוחכמים.

כמצב בדרים זה חדלה הביקורת להיות פעולה תרבותית לעצמה, וכל רשימה מקבלת אופי של מהלך שקול ומחושב על לוח שחמט, אשר לו נגיעות-שרשרת בנתונים סובייים פסבדוסיפיים רותיים. מנה עשרה סיפריי-שירה (ראויים) עיפה כתב מבקר פלוני בשנים האחרונות לעומת עשרה ספרים (ראויים אף הם) עליהם לא כתב, או ברוק את מי הוא קוטל באופן קבוע ואת מי הוא משבח חרשות לבקרים, ותקבל נתונים להרכבת תמונת מצב: השתייכות, קבוצה, יחסי-כוחות, יעדים וכו'.

בשאל סיבות אלה ואחרות, הביקורת שלנו משתקת ברובה, אינה מתייצבת בזירת התרבות ככוח מועיל, אינה מרחיבה אופקים ואינה מציבה אתגרים ומטרות-טעם. כאשר מופיע ספר חדש למשורה המוזהה עם חבורה כלשהיא — ורק בודדים אינם כאלה (ומדובר במשוררים מן השורה הראשונה והשניה) — נפתח מחול שדים סביב השאלה מי יכתוב והיכן, מחול שהקורא הרגיל אינו מודע לו. אם תופיע ביקורת שנכתבה על-ידי חבר לקבוצה, מיד ייחשד המבקר במשוגגות, ולא בלי צדק, לעומת זאת, אם תיכתב הביקורת בידי איש המחנה היריב, ייחשד אף הוא בחוסר אובייקטיביות ובצדק. נתונים אלה מהווים תשתית למצב הפאראדוקסאלי שבו נתקלים לא פעם בקציאת ביקורת שתורת על אותו ספר: זה משבח וזה קוטל. אין כאן יכוח רוחני, התלבטות מוסרית או ניואנסים תרבותיים של טעם סיפרותי, אלא פשוט חשבונות, חשבונות והשבונות. כל עוד אין מדובר ביצירות חריגות, הרי שהמצב גמיש, וניתן ללוש אותו לכאן ולכאן מתחת לאפן של הקורא התמים. אבל כאשר מופיעה בזירה, ריטה"ה, חרשה המשפרת את השיא הסיפרותי בהצגה נתונת-המפכה משלה, אורא, באיטלה של יכוח לגיטימי על אודות תופעה קונטרוברסאלית, אף מוכפלת השחזות הסכנינים, ונתפשת התופעה שנתגלתה סביב סיפורו של דויד גרוסמן עיני ערן: "אהבה", וכך, כשבבורקי הביקורת כבר אין זרם הרם האמיתי של האובייקטיביות, של הרגישות האמנותית ושל החינה האינטלקטואלית (וגם אלף מאמרים מסוג זה לא יכבו יצרים ותאוות כפי שהם נגלים כסיפורות העברית) הרי שלא נותר אלא להבחין ברע, להצביע עליו, ולהימנע מקניית השבח הוול כאותה מידה שנמנעים מקניית השמצה הגסה. **שמעון צמרת**

תיאטרון

תיאטרון פולני גדוש

על שתי הצגות מתוך פסטיבל ישראל

סופה של אירופה תיאטרון נובי, פוזנאן (פולין) מחזה ובימוי: יאנוש וישניבסקי

מה שמתגלה לעיני הקהל עם פתיחת המסך הוא כעין צילום קבוצתי מאורגן בקפידה, שורות-

שורות של רמויות עטויות שחורים וקפואות-מבע ניצבות אלה מאחורי אלה כשפניהן אל האולם. תמונה מישפחתית? תמונת-מחזור? תמונת-הנצחה? סופה של אירופה של יאנוש וישניבסקי היא כל אלה גם יחד. תמונת-הנצחה של מחזור אחרון, לא של המון אלא של פרטים הקשורים אלה באלה. פרטים שהם מישפחות, שהם עמים, שהם תרבות.

ההצגה כולה בנויה התרחשויות קצובות מקוטעות וסמליות שאינן מתארגנות לעלילה. כעין שורת חרירות של זרקור תיאטרוני אכזרי אל תוך פינות של התנהגות אנושית אירופית. בזו אחר זו מוארות סציות שונות ומגוונות, שמשמעותן עוברת אל הצופה בקשת מדרמה של אמצעים תיאטרוניים, החל בצביעי האפורה שחור השולטים בכל, דרך התילבושות המאר פקות והאיפור הקר, ועד המישחק המסוגנן המיוחד והעירוב המדהים של שחקנים-בשרזרם ובובות.

חלקו של הטקסט בבניית המשמעות כאן אינו מרכזי. אבל תרומתו מגיעה גם אל מי שאינו מבין

רפליקה יוזף שינה

למעשה יש לקרוא להצגה זו, רפליקה 5, שכן עד כה הוצגו 4 גרסאות שונות למחזה. יוזף שינה ביקר בארץ ובי עיקבות רשמיו — ובעיקר מגישותיו עם ניצולו שרה — שיפץ את המחזה. התמאורה להצגה נבנתה בפולין והובאה במיוחד לישראל.

יוזף שינה, יליד 1922, הוא צייר, תפאורן, בימאי ומחזאי. במלחמת ה' עולם היה כלא באושוויץ ובבוכנוואלד. בשנת 1953 סיים את לימודיו ב' אקדמיה של קראקוב בתואר של מעצב גראפי. בין השנים 1955-1966 היה בין מייסדי ומנהלי התיאטרון האוואני גארדי לודווי בנובה הוטה. בשנת 1972 התמנה למנהל מרכז האמנות סטודיו, שהפך תחת ניהולו למרכז לאמנות במה ניסיונית, סדנאות תיאטרון, גלריה לאמנות ומוסיאון לאמנות מודרנית. מאז שנת 1972 הוא פרופסור באקדמיה לאמנות של ורשה.

את שפת השחקנים, פולנית, איזכור חוזר של המילה "אמריקה" מדגיש את המוטיבים הלא-אמריקאים שבונים את אירופה על הבימה. קריאות, זעקות וחזרות על מישפטים משמעות מאפיינים של רמויות, וקטע שאינו אלא רשימה שמת של אישים היסטוריים ואחרים בונה את הרקע התרבותי עליו נעה אירופה לקראת סופה. תחושת ההליכה לעבר הסוף מעוצבת במיספר דרכים: קצב תחלופת ההתרחשויות הולך וגובר, תנועות השחקנים הופכות יותר ויותר מהירות ומיכאניות, ותאומים הנשמעים שגרמו באיפוק בשלבי ההתחלה הופכים דומיננטיים ומאיימים. קריאות-האימון הנשמעות מפי מאלפת-הסוסים הופכות לזעקות-פיקוד מלוות צליפות שוט אימתניות, בתנועות הנשיק החבוקות מתמוג ריקוד הקאנקו עם רמוי צעדה צבאית והחיל האפור חוצה את הבימה כרגליים שלוחות כמו בצעדה נאצית אופיינית. את הקצב הגובר והולך חותמת הרדת-המסך, שהיא אקורד-הסיום. הרושם מהרם.

בהצגה שראיתי עברו שניות עד שהחלו מחיאות-הכפיים למלא את האולם. השחקנים הודו בעמידה דוממת וללא חיוך. עמידתם זו היוותה את האמירה המסמלת, סופה של אירופה איננה רק הצגה גדולה, זוהי נבואת אסון, ואולי כבר מציאות.

מראות מן הגיהנום

רפליקה שחקני תיאטרון הבימה מחזה ובימוי: יוזף שינה

למי שיצא מן המחזה סופה של אירופה בשאלה מה הלאה, ציפתה התשובה ביצירתו של הפולני יוזף שינה, רפליקה. הלאה קיימים מוות שהוא חיים חיים שהם מוות. הלאה קיים גיהנום שהאדם הוא בוראו וקורבנו כאחד. על ריצפת ביתן הלנה רובינשטיין בת-לאבי, ממש לרגלי הקהל, מוטלת ערימה של מה שנראה כפסולת וחלקי-גרוטות, ערימה שעוד מעט תחל לרחוש ואחד אחד בתורו יבקעו מהנה ספקי-גרגרים ספקי בני-אדם ספקי-גושיחיים יולי.

מיספר מקומות-הישיבה מוגבל, הקשר בין הצופים לבין המרחש לעיניהם חיוני לבניית המשמעות. הרמויות מתקרבות אל הצופים, מתבוננות בעיניהם, פונות אליהם בדברים

ולעיתים נוגעות, אפילו מחלקות נרות תפילה וזיכרון. באווירה כמעט אינטימית הולכות ונבנות תמונות האמים של הגיהנום. שורת תמונות מוזעזעות בעוצמתן המעמידות בסימן-שאלה את עצם קיומו של הגבול בין הרומם לחי. בנייהן תמונה שבה מדרות הרמויות ופועלות בעזרת חלקי-גוף מלאכותיים, תמונת אם היולדת בובות תינוקות חסרות איברים, או התמונה החוזרת של גוש חום הנע ומתנועע ללא הרף, לעיתים פועה כתינוק, לעיתים פועם כמו לב: תמונה המסתיימת בלידתו של אדם-עובר מת.

לאורך המופע הולכת רחבת-ההצגה ומתמלאת בחלקי-תפאורה אותם חושפות או מביאות עימן הרמויות בכניסותיהן הרבות. ההצגה כולה רוויה סמלים מתוך מחנות-המוות הגרמניים: חיים מתים חסרי-שיער, מחוקי-פנים, מסיכות-גאז, תמונות-ענק לכבושות פסים, כולל גילויי התנהגות נאצית אלימה המופגנת על-ידי העריץ השליט שמתעורר מן המתים ותוקף את הרמויות והקהל במכשירי-כיבו הפולט מה שנראה, נשמע ומתפשט כמו גאז. עם הסיום נעלמות הרמויות לצלילי קולות-יירי, שטיח מורכב מתמונות אופייניות של קורבנות מחנות-המוות נפרש לאורך האולם ולידו מפעילה לידה בתילבושת מלח סביבון מנגן. אחר-כך היא נוטלת את מכונת-הגאז ונעלמת. לא אופטימיות, לא פסימיות, אולי חיים שאחרי המוות, אולי חיים בצל המוות, אבל לא חיים שהם מוות.

עבודת הבימאי הפולני והשחקנים הישראלים נפלאה. חלל גיהנומי רווי אלימות, תנועות גוף אנושיות ראשוניות וכואבות, הימוניה מכוונת בין אזורי הפעילות השונים ההופכת את החלל כולו לאיור התרחשות תיאטרוני. חלל של גיהנום. תיאטרון חדש, מרשים וסוחף, האומר בלא מילים את שניתן לומר רק בזעקה.

עדנה אלזני

שירה

יגע ונמצא

פסח מילין שירים מחוץ לתור ארץ, 126 ע'

אדם כותב וכותב, שנים רבות, כדם התמצית על דרך המליצה ושלא על דרכה, ודומה שאינו רואה ברכה בעמלו. ספר אחר ספר. לא, זה עדיין לא זה, מה שקווה לו, מה שנשא עיניו אליו כל השנים. והנה פיתאום, כמו לאחר ייאוש, הספר. שמיני במיספר. ובו השירים שבהם השיג הקול האישי את כל שניתן לו להשיג, את כל מה שעושה את כל הביזבוז וחוסר-השחר לפחות חסר-שחר, ליותר מזיכרון. פסח מילין קרא לספר שלו, ספר על-שון יחיד, מחוץ והיחיד הטוב שבכל ספריו עד הנה. שירים האחד לתור.

והם באמת כאלה. גם כמו מחוץ לתור בשמיניה של מילין, וגם מפני ששירים כאלה אינם באים בתורם והם תמיד מחוצה לכל תור. שנים לא כבית", כותב מילין, מותיקי חבורת לקראת, "ועתה כמעט שבבית". גם עכשיו רק כמעט. אבל כל ההבדלים שבעולם נעוצים, כידוע, בחוטמו של כמעט זה. כך כמעט ניתן לנסח על פיו את הפואטיקה של הספר הטוב: לא זה שבו משרור בוכה וקוראי צוחקים, ולא זה שבו משרור צוחק וקוראי בוכים. כי אם זה שבו גם זה וגם אלה כמעט צוחקים. כמעט בוכים. אינני יודע מה קרה לי / אך חרצובות לשוני נבקעו". כשלעצמה, התופעה המתוארת כאן היא לא תמיד מרנינה, אבל כאן, בספר הזה, קעדים הרברים על מודעות לאיזו תמורה שחלה. משהו מתחיל לנוע בעורקי האבן הקרה.

ואין זה משנה שבשורת השינוי עוד לא הגיעה לכל השירים, ואין זה משנה שחרירם מתחכמת ועייפה (אופנתית) דבקה ליותר מדי שירים כאן כמין הרגל מגונה (מהדיום יותר לא אתעצל / לא אסתתר לי עוד בצל / באמת שאני מתנצל"). ואין זה משנה, אפילו, שעיקבות הפורענות הגדולה המכונה השפעה בלתי-מעוכלת עדיין ניכרים כאן לא-מעט ("אז למה אני מתבושש / השעה עוד מעט תהא שש / אני שקט אינני חושש").

כל זה אינו משנה כי לעומתו מצויים כאן בספר שירים כמו "פרויד בונה בתים", "בור ביטחון", "קיצה", "חלום יונה", "הלילה האגרי", "בשרה החרסים", "עם עלי תאנה ופרווה", "בין אצבע לאצבע", "פני השושנה", "כמו גנב סוסים", "מתפצל", "יושב על אבן", "תייר". משהו באמת נפתח לו לפסח מילין בשירים אלה ובאחרים שמחוץ לתור, והחיוויון מרנין. יגעת ונמצאת — תאמין.

נתן דך

פסח מילין

תייר

אני עוזר את העולם בירק
ואת מאותחת לי פאדם
אבל צפור בננויבר וצפור בטטיטי
אינן יודעות את שפת האורות
גשם היורד בפיונגיאנג
הוא אותו גשם היורד בנס ציונה
מישהו בוכה בטפות גדולות
זה לא ישנה אם זה גשם צהב
או אדם
יש הרבה פרשות דרכים בעולם
ואינני מגיע לנקדת הרתיחה
אתמול הייתי בארץ הקרחונים
ואחר כך ישבתי ושרתי ליד המדרגה
עם הרועים לרגלי ההימלאיה
אני הולך סוכך בכרכי תבל
וביום קץ בנה לא איכפת לי
ממפלי הקילימנג'רו
או מן הערכות בסרנגטי
ביום קץ בנה אני רוצה לנשק את
עיניך המכחילות
הו כנרת שלי

הסופר והנובל

עם מותו בזנבה השבוע של חורחה לואיס בורחס, הסופר הארגנטיני הנודע, שבה ועלתה שאלת הענקתו ואי-הענקתו של פרס הנובל לסיפרות. מקורות מקורבים לסופר ידעו לספר מזה שנים על עוגמת-הנפש שלו על שלא זכה בפרס-הפרסים הסיפרותי.

הסיבה לכך אינה לוטה באפלה כלל וכלל. חבר השופטים של הפרס מוצא עצמו בשנים האחרונות חצוי כמעט במדרויק בין ליבראליים לשמרנים, כשזקן השופטים הוא דווקא הליבראלי שבהם. אבל אין כל צורך להעלות בהקשר זה את המחלוקת הקיימת. גם תקנון הפרס היה מונע את הענקתו לסופר שהצדיק פלישה לקובה של קאסטרו. רגל באימתן שיוויון-זכויות לציבעוניים יוצא בכתב סניגוריה נלהב בשיבחו של מישטרו של הרון פינושא בצילה. בשנים האחרונות נקט בורחס בכמה צעדים ליבראליים מובהקים, כמו בכונה להשפיע על שופטי הנובל, אבל גם זה לא עזר. בורחס עשוי היה להתנחם בעובדה שהפופולארי בקרב מספריה הגדולים של היבשת האמריקאית-הלאטינית, ז'ורז' אמארו, שתפוצת ספריו המתורגמים מתקרבת כבר ל-15 מיליון כ-30 שפות, לא זכה בפרס אף הוא. ואמארו, עד פרישתו מן החיים הפוליטיים בעיקבות הפלישה הסובייטית להונגריה בשנת 1956, היה רווקא קומוניסט.

בכלל, מתמחה חבר השופטים של הנובל בשנים האחרונות בתוך הפרס לסופרים ומשוררים מן השורה השניה, השלישית והרביעית דווקא. כך קיבלו מילוש פולוני, ויפרט הצ'כי, גולדינג האנגלי וקוואומודו האיטלקי — יוצרים שאין להניח כי שםם ייזון לעד דווקא. בין אלה שלא קיבלו: גרייהם גרין, ולאדימיר נאבוקוב, ארמונד וילסון, פאול צלאן, ברט ברכט, פרידריך דירנמאט ואודן — מגדולי סופרי המאה העשרים.

דף חדש